

Şa'râvî'nin Tefsirinde Kur'an'ın İ'câzı: Dil, Belagat ve İlahi Hitap Açısından Bir İnceleme

The Qur'an's Inimitability in al-Sha'râwî's Commentary: A Study of Language, Eloquence, and Divine Address

Orhan İMAMOĞLU¹

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı
Presidency of Religious Affairs

E-posta adresi:
orhanimamoglu_13@hotmail.com
ORCID: 0009-0001-9408-9098

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf / Citation: İmamoğlu, Orhan. "Şa'râvî'nin Tefsirinde Kur'an'ın İ'câzı: Dil, Belagat ve İlahi Hitap Açısından Bir İnceleme". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Aralık 2025), 367-384. <https://doi.org/10.34085/buifd.1756756>

ÖZ

Geliş Tarihi 02.08.2025 Bu çalışma, Mısırlı müfessir Muhammed Mütevellî es-Şa'râvî'nin (1911-1998) Kur'an'ın i'câz anlayışını incelemektedir. Şa'râvî, Kur'an'ın edebi, dil ve içerik yönleriyle beşeri kelamı aşan ilahî bir kitap olduğunu vurgular. Onun yorumları, klasik tefsir anlayışını modern bilim ve sosyal hayat bağlamında ele alarak Kur'an'ın çağlar üstü mucizevi yönlerini açıklamaya yöneliktir. Makale, öncelikle Şa'râvî'nin görüşleri doğrultusunda Kur'an'ın tarihsel ve kelimî bağlamda meydan okuma (tehaddî) özelliğini analiz etmektedir. Kur'an'ın Arap toplumunun edebiyat ve hitabet açısından zirvede olduğu bir dönemde nazil olması, onun belagati ve dilsel üstünlüğünü vurgulayan en önemli delillerden biri olarak ele alınmaktadır. Şa'râvî'nin yaklaşımı, yalnızca Kur'an'ın estetik yönüne değil, onun bilgi içeriği, bilimsel işaretleri, gaybî haberleri ve psikolojik yönlerine de odaklanmaktadır. Ona göre, Kur'an yalnızca tarihsel bir metin değil, kıyamete kadar sürecek ilahî bir hitaptır. Şa'râvî, Kur'an'ın mucizeliğine, klasik dilbilim ve edebi analizlerle modern bilimin keşiflerini ilişkilendirerek çok yönlü bir bakış açısı sunar ve Kur'an'ın dil ve üslup açısından sunduğu meydan okumanın, onun tüm zamanlara hitap eden benzersiz bir kitap olduğunu ortaya koymaya çalışır. Günümüzde Kur'an'ın bilimsel işaretleri, felsefi içeriği ve insan psikolojisine yönelik mesajları gibi konular, akademik araştırmalar için verimli bir alan sunmaktadır. Şa'râvî'nin vurguladığı gibi, Kur'an mucizesi zamanla eskimeyen, her dönemde yeni boyutlarıyla keşfedilmeye devam eden bir hakikattir. Bu bağlamda, makale, Kur'an'ın mucizeliğini açıklayan klasik ve çağdaş yaklaşımlar arasında bir köprü kurarak, Şa'râvî'nin bu alandaki katkılarını detaylı bir şekilde değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Mûcize, İ'câzu'l-Kur'an, Şa'râvî.

ABSTRACT

Date of Submission 02.08.2025 This study examines the understanding of the inimitability of the Qur'an (i'jâz al-Qur'ân) by the Egyptian exegete Muhammad Metwally al-Sha'rawi (1911-1998). Sha'rawi emphasizes that the Qur'an is a divine book that surpasses human discourse in its literary, linguistic, and content aspects. His interpretations aim to explain the timeless, miraculous dimensions of the Qur'an by addressing the classical approach to tafsir (exegesis) within the context of modern science and social life. The article primarily analyzes the Qur'an's characteristic of challenge (tahaddî) in its historical and theological context, according to Sha'rawi's views. The fact that the Qur'an was revealed during a period when Arab society was at the pinnacle of its literature and oratory is considered one of the most significant pieces of evidence emphasizing its eloquence and linguistic supremacy. Sha'rawi's approach focuses not only on the aesthetic aspects of the Qur'an but also on its informational content, scientific allusions, unseen tidings (ghaybî reports), and psychological dimensions. According to him, the Qur'an is not merely a historical text, but a divine address that will continue until the Day of Judgment. Sha'rawi offers a multi-faceted perspective on the Qur'an's miraculous nature by linking classical linguistic and literary analyses with the discoveries of modern science, aiming to demonstrate that the challenge presented by the Qur'an's language and style proves it is a unique book that addresses all times. Topics such as the Qur'an's scientific allusions, philosophical content, and messages related to human psychology offer a fertile area for academic research today. As Sha'rawi emphasized, the miracle of the Qur'an is a truth that does not fade with time, but continues to be discovered in new dimensions in every era. In this context, the article bridges classical and contemporary approaches to explaining the Qur'an's miraculous nature, providing a detailed assessment of Sha'rawi's contributions to this field.

Date of Acceptance 24.11.2025

Date of Publication 25.12.2025

Keywords: Tafsir, Qur'an, Miracle, I'jâz al-Qur'ân, Sha'rawi.

GİRİŞ

Mısırlı müfessir ve âlim Şa'râvî (1911-1998), Kur'an'ı derinlemesine yorumlaması, anlaşılır üslubu ve güçlü hitabetiyle İslâm dünyasında büyük bir etki bırakmış önemli bir şahsiyettir. Onun tefsir anlayışı, akademik derinlik ile halkın anlayabileceği sade anlatımı birleştiren eşsiz bir yaklaşıma sahiptir. Şa'râvî'nin tefsir dersleri, geniş kitleler tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiş, Kur'ân-ı Kerîm'in çağdaş dünyaya nasıl ışık tuttuğunu ortaya koyan yorumları, halktan yöneticilere kadar birçok kesim üzerinde etkili olmuştur. Onun Kur'an'ı açıklama tarzı, sadece klasik metinlerle sınırlı kalmayıp, ayetleri modern bilim, felsefe ve sosyal hayat bağlamında yorumlamasıyla da dikkat çekmiştir. İslâm dünyasında milyonlarca insan, onun tefsirlerini dijital ortamlarda dinleyerek Kur'an'ı daha iyi anlamış ve hayatlarına rehber edinmiştir. Şa'râvî'nin tefsir metodu, Kur'an'ın mûcizeliğini vurgulayan ve onu yaşayan bir rehber olarak ele alan bir yaklaşımdır. Onun derin ilmi mirası, Müslüman toplumlar için büyük bir değer taşımakta olup, günümüzde de pek çoğu İngilizce olmak üzere çeşitli dillere çevrilen eserleri geniş kitlelere ulaşmaya devam etmektedir.¹

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) en büyük ve kıyamete kadar sürecek olan mütevatir mûcizesidir. Önceki peygamberlere verilen mûcizeler, belirli bir zaman ve mekânda gerçekleşmiş olup, o dönemin insanları tarafından bizzat gözlemlenmiştir. Ancak bu mûcizeler, zamanla yalnızca rivayetler yoluyla aktarılmış ve doğrudan tecrübe edilemez hale gelmiştir. Buna karşılık, Kur'ân-ı Kerîm, lafız ve anlam bakımından hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmış, her çağda okunan, ezberlenen ve üzerinde tefekkür edilen ilahî bir kelim olarak varlığını sürdürmüştür. Onun belagatı, ilmî işaretleri, hukuki düzenlemeleri ve insan fitratına hitap eden mesajları, her dönemde yeniden keşfedilen bir mûcizevi yön taşımaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.), diğer peygamberlerden farklı olarak, en büyük mûcizesini sadece duyularla sınırlamamış aynı zamanda akla ve kalbe hitap eden Kur'ân ile ortaya koymuştur.²

Kur'an'ın mûcizeliği, onun dilsel ve muhteva olarak insanüstü bir yapıya sahip olmasından kaynaklanır. İlk dönem Arap toplumunda, dil ve edebiyat üstünlüğü önemli bir ölçüttü ve Kur'an'ın ifadeleri, belagat açısından rakipsizdi. Velîd b. Muğîre gibi isimler, kendi iç dünyalarında bu eşsizliği kabul etmekle birlikte, siyasi ve sosyal sebeplerle inkâr yoluna gitmişlerdir.³ Kur'an'ın, şiire benzemediği, kâhinlerin sözleriyle örtüşmediği, delilik emaresi taşımadığı ve herhangi bir beşer kelimasına benzemediği yönündeki ifadeler, dönemin insanları üzerinde güçlü bir etki bırakmış ve bu özellikleri nedeniyle de meydan okuma niteliği kazanmıştır.⁴

Özellikle Emevîler döneminden itibaren farklı kültürel akımların yayılmasıyla birlikte, Kur'an'ın mûcizeliği üzerine daha teorik ve sistematik tartışmalar ortaya çıkmıştır.⁵ Bunun sonucunda Kelâmcılar arasında Kur'an'ın mûcizeliği konusunda farklı yaklaşımlar gelişmiştir. İlk dönemlerde bu konuda kapsamlı teorik çerçeveler çizilmemiş, ancak Mu'tezile kelâmcılarından Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ve ardından İbrahim en-Nazzâm (ö. 231/845) tarafından geliştirilen 'sarfe' teorisi, bu tartışmaların hızlanmasına neden olmuştur.⁶ Bu teoriye göre, Kur'an'ın mûcizeliği, onun kendisinden kaynaklanan bir üstünlük değil, Allah'ın insanları onun benzerini getirmekten alıkoymasıyla ilgilidir. Bu görüş, Câhız gibi düşünürler tarafından eleştirilmiş ve

¹ Sa'îd Ebu'l-Ayneyn, *eş-Şa'râvî Ellezî Lâ Na'rifu* (Kahire: Ahbârü'l-Yevm, 1995).

² Numan Konaklı, "İcâzü'l-Kur'ân Fikri: Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (05 Mart 2014), 75-114; Enver Arpa, "İcâzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (01 Nisan 2002), 81-107.

³ Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Hımyerî İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Muştafâ es-Sakâkâ v.dğr. (Mısır: Mektebetu Muştafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955), 1/270.

⁴ Kur'an'ın hangi vasıflardan arındırıldığına dair detaylı bilgi için bk. Hasan Bulut, "Mahiyeti ve Gayesi Açısından Kur'an'a Göre Kur'an", *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırmalar XI*, ed. Emrullah Fetiş (Konya: Eğitim Yayınevi, 2024), 40-44.

⁵ Fahreddîn Râzî, *Nihâyetü'l-Ukûl fî Dirâyeti'l-Uşûl*, thk. Sa'îd Abdullaîf Fûda (Beyrut: Dâru'z-Zehâir, 2015), 3/345.

⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Sarfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/903.

Kur'an'ın dilsel örgüsü ile belagatinin eşsizliğine vurgu yapan bir bakış açısı geliştirilmiştir.⁷ Edebiyatçılar ve dil bilimciler, Kur'an'ın mûcizeliğini, az kelimeyle derin anlamlar ifade etmesi,⁸ kelime seçimlerindeki isabet ve ayetlerdeki üslup özellikleri bağlamında ele almışlardır.⁹ Câhız ve sonrasında gelen diğer edipler de Kur'an'ın cümle yapısındaki özgünlüğü ve ifadelerinin insan sözlerinden farklılığını vurgulamışlardır. Bunlara göre Kur'an'daki anlatım tarzı, klasik Arap şiir ve hitabet geleneklerinin ötesinde, içerdiği mesajı en etkili şekilde iletme amacı güden özel bir yapıya sahiptir.¹⁰

Kur'an'ın i'câzı, tarih boyunca kelimciler, tefsirciler ve dil bilimciler tarafından farklı açılardan ele alınmış olsa da modern dönemde bu konuya getirilen yorumlar, günümüz insanının algısı ve ihtiyaçları doğrultusunda yeni bir perspektif sunmaktadır. Şa'râvî, Kur'an'ın mûcizeliğini yalnızca dilsel ve edebi üstünlüğüyle değil, aynı zamanda onun içeriğinde barındırdığı bilimsel, hukuki, sosyal ve metafizik boyutlarla da ele almıştır.

Şa'râvî'nin, Kur'an'ın her dönemde geçerliliğini koruyan bir ilahî hitap olduğu yönündeki vurgusu, onun mûcizeliğini yalnızca bir tarihsel olgu olarak değil, çağları aşan evrensel bir hakikat olarak ele aldığını göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, klasik dönemden günümüze Kur'an'ın mûcizeliği anlayışının nasıl şekillendiğini analiz etmekte ve Şa'râvî'nin bakış açısıyla modern insan için Kur'an'ın ne tür bir mesaj sunduğunu açıklamaktadır.

1. İ'câzu'l-Kur'an ve Mûcize

İ'câzu'l-Kur'an terimi, dilsel kökeni ve ıstılahî anlamı bağlamında incelendiğinde, Kur'an'ın meydan okumasının mahiyetini ve bu kavramın İslami ilimler içinde nasıl geliştiğini anlamak açısından önemli bir içeriğe sahiptir. Lügat açısından 'İ'câz', acz kökünden türetilmiş olup, bir şeyin yapılmasına güç yetirememek anlamını taşır. Terim olarak ise, herhangi bir iş veya fikrin ortaya konulmasını imkânsız hâle getiren durumları ifade eder. Bu çerçevede, 'mûcize' kelimesi de insanların benzerini getiremeyeceği olağanüstü olayları tanımlamak için kullanılır. Mûcizenin temel unsurları arasında alışılmışın dışında gerçekleşmesi, meydan okuma (*tehadî*) içermesi ve herhangi bir muhalif girişim tarafından geçersiz kılınmaması gibi unsurlar yer almaktadır.¹¹ Bu bağlamda Kur'an'ın mûcizeliği, onun insanlar tarafından taklit edilememesi üzerine kuruludur.

İ'câzu'l-Kur'an kavramının ortaya çıkışı, doğrudan nübüvvet süreciyle bağlantılıdır. Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderildiği dönemde, müşrikler Kur'an'ın ilahî menşesine itiraz etmiş, onun beşerî bir söz olduğunu iddia etmişlerdir.¹² Bunun üzerine Kur'an, meydan okuyarak muhaliflerinden onun benzerini, hatta sadece on sure veya bir sure bile getirmelerini talep etmiştir. Ancak bu meydan okumalar cevapsız kalmış ve ilahî kelâmın eşsizliği kendini göstermiştir.¹³ Zamanla İslami ilimlerin gelişimiyle birlikte, Kur'an'ın mûcizeliği konusu daha sistematik şekilde ele alınmış ve çeşitli yönlerden incelenmeye başlanmıştır. İlk dönemlerde bu konu daha çok kelim ve edebiyat bağlamında değerlendirilmiş, Kur'an'ın dilsel yapısı, üslubu, anlam derinliği ve mesajının etkileyciliği vurgulanmıştır. Ancak zaman içinde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış, özellikle kelimciler, edebiyatçılar ve felsefeciler, Kur'an'ın mûcizeliğini kendi bakış açıları doğrultusunda yorumlamışlardır. Kur'an'ın mûcizeliği üzerine yapılan çalışmalar, İslami düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olmuş, erken dönemlerden itibaren bu konuda farklı eserler kaleme alınmıştır. Konuyla

⁷ İbrahim Halil Erdoğan, "Câhız Ve Sarfe Teorisine Farklı Bir Bakış" 2/4 (2013), 20; Fethi Ahmet Polat, "Bir İ'câzu'l-Kuran İddiası Sarfe", *Marife Bilimsel Birikim Dergisi* 3/3 (2003), 185-218; Yavuz, "Sarfe".

⁸ M. A. Yekta Saraç, "İcâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/392.

⁹ Mustafa Çuhadar, "Fesahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/423.

¹⁰ Mustafa Müslim, *Mebâhis fi İ'câz'il-Kur'an* (Riyad: Dârü'l-Müslim, 1996), 45-47.

¹¹ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzu'l-Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/404; İbrahim Halil Erdoğan, *Akâid İman Esasları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2023), 126.

¹² Müddessir, 74/25.

¹³ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1991), 29/223.

ilgili görüşler, erken dönem kelimcilerinin teorik tartışmalarından, modern dönemde yapılan çeşitli araştırmalara kadar geniş bir perspektifte incelenmiştir. Bu bağlamda, Kur'an'ın tarihsel süreç içindeki yeriyle birlikte, günümüz araştırmalarında nasıl ele alındığını incelemek, onun mucizeliğinin mahiyetini anlamak açısından önem taşımaktadır.¹⁴

Kur'an-ı Kerim'de doğrudan 'mucize' kelimesi yer almamakla birlikte, peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş elçiler olduğunu kanıtlayan harikulade olaylar genellikle âyet, beyyine, burhân, sultân, hak ve furkân gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Hadislerde de peygamberlik delilleri için çoğunlukla âyet terimi kullanılmıştır. Kelâm ilminde mucize kavramının IV./X. yüzyıldan itibaren sistematik bir terim haline geldiği görülmektedir. Kelâm âlimleri, mucizenin nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu kanıtlayan, insanları benzerini getirmekten âciz bırakan ve yalnızca Allah tarafından yaratılan olağanüstü bir olay olduğunu vurgularlar.¹⁵ Mâtürîdî (ö. 333/944), mucizeyi öğrenme ve deneyim yoluyla elde edilmesi mümkün olmayan bir hâdis olarak tanımlarken, Kādî Abdülcebbar (ö. 415/1025) ona tehdâdî unsurunu ekleyerek, peygamberin iddiasını destekleyen ve inkârcıları meydan okumayla karşı karşıya bırakan bir fenomen olarak görmektedir. Ebu'l-Muîn en-Nesefî de (ö. 508/1115) mucizenin yalnızca olağanüstü bir olay olmasının yeterli olmadığını, aynı zamanda meydan okuma özelliği taşıması gerektiğini belirtmektedir.¹⁶

Şa'râvî, mucizeyi yalnızca doğa yasalarının ihlali olarak ele almaz; aksine, Allah'ın peygamberine verdiği bir delil ve destek olarak tanımlar. Bu bağlamda, mucizenin amacı, bir peygamberin getirdiği vahyin hakikatini tasdik etmek ve onun davasının doğruluğunu ortaya koymaktır. Şa'râvî, bu noktada mucizenin insanları imana sevk eden bir yönü olduğuna da işaret eder. Ona göre Kur'an, kendine has i'câzıyla diğer peygamberlere verilen mucizelerden ayrılmaktadır. Çünkü önceki peygamberlerin mucizeleri belirli bir zaman ve mekânla özgüydü ve bu olaylara şahit olanlarla sınırlıydı. Ancak Kur'an'ın mucizesi, kıyamete kadar geçerliliğini koruyan ve her çağda muhataplarına meydan okuyan bir özelliğe sahiptir. Bu noktada Kur'an, yalnızca fizikî yasaları aşan bir mucize değil, aynı zamanda akıl, düşünce ve dil alanında benzersiz bir üstünlük sergileyen i'câzî bir niteliğe sahiptir. Şa'râvî'ye göre Kur'an'ın mucize oluşu, onun beşerî idrakin sınırlarını aşan ifadelerinin yanı sıra, insana hitap eden yönüyle de tezahür etmektedir. Yani Kur'an'ın mucizeliği, içerdiği hikmet ve mesajların evrenselliği bağlamında da değerlendirilmelidir. Bu hususta Kur'an, muhataplarından yalnızca doğruluğunu kabul etmelerini değil, aynı zamanda onun benzerini getirmeleri konusunda bir iddiada bulunmalarını da istemektedir.¹⁷ Şa'râvî'nin üzerinde durduğu bir diğer husus, i'câzın yalnızca olağanüstü olaylarla sınırlı kalmadığıdır. Ona göre mucizeler, insanların alışılmış doğa yasaları içinde gerçekleşemeyeceklerini düşündükleri olaylar olsa da Kur'an'ın i'câzı, hem dil ve üslup hem de muhtevaya dayalı olarak mucizedir.¹⁸

2. Kur'an'ın İlahi Koruma Altındaki Mucizesi: Değişmezlik ve Süreklilik

Şa'râvî'ye göre hissî mucizeler, genellikle fiziksel doğa yasalarının geçici olarak askıya alınması şeklinde tezahür eder ve bu nedenle muhatapları için doğrudan bir delil olarak kabul edilir. Yani maddi mucizeler, sadece onları görenler ve deneyimleyenler için bir anlam ifade etmiş, sonraki nesiller için doğrudan bir etkiye sahip olmamıştır.¹⁹ Buna karşılık Kur'an'ın mucizesi, yalnızca belirli bir dönemle sınırlı olmayan, her çağda yeniden keşfedilen ve insan aklını sürekli olarak düşünmeye sevk eden bir i'câz niteliği taşımaktadır. Şa'râvî,

¹⁴ Çânim el-Hamd Kudûrî, *Muhâdarât fî Ulûmi'l-Kur'an* (Ammân: Dâru Ammâr, 2003), 237; Abdullah Hıdır Hamed, *el-Kifâye fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûri ve'd-Dirâye* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2017), 1/100.

¹⁵ Seyyid Şerîf Cürânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 219; Naim Döner, "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci / The Birth and Historical Process of I'câz Discipline", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (25 Ekim 2016), 0-0.

¹⁶ Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsîratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 1/469.

¹⁷ Muhammed Mütevellî Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, thk. Ahmed Ömer Hâşim (Kahire: Ahbârü'l-Yevm, 1991), 115.

¹⁸ Mütevellî Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, thk. Eşref Hüseyin (Kahire: Ahbârü'l-Yevm, 1993), 6.

¹⁹ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'ân*, 12/7630.

Kur'an'ın mûcizesinin ancak akıl devreye girdiğinde ve araştırmalar yapıldığında ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Bu anlamda Kur'an, evrenin sırları ve doğa yasalarıyla ilgili işaretler içermekte olup bilimsel ve düşünsel ilerlemeler neticesinde onun mûcizeliği her dönemde yeni yönleriyle açığa çıkmaktadır.²⁰

Kur'an'ın mûcizeliğinin bir diğer yönü, onun her çağda farklı bir hitapta bulunarak farklı toplumsal ve bilimsel seviyelere uygun mesajlar sunabilmesidir. Şa'râvî'ye göre, Kur'an'ın her nesle sunduğu mesaj, o dönemin bilgi seviyesi ve ihtiyaçlarına göre farklı açılımlar kazanmaktadır. Bu, Kur'an'ın evrensel bir mesaj taşımasının yanı sıra, zamanla eskimeyen ve sürekli yenilenen bir yapıya sahip olduğunu da göstermektedir. Kur'an'ın her nesil için yeniden açığa çıkan bir anlam derinliği taşıması, onun diğer peygamber mûcizelerinden farklı olarak, tarihe sıkışıp kalmayan ve kıyamete kadar geçerliliğini sürdüren bir ilahî kelâm olduğunu ortaya koymaktadır. Şa'râvî ayrıca Kur'an'ın mûcizesinin yalnızca metinsel yapısında değil, içeriğinde de bulunduğunu vurgulayarak onun her bir harfinin, içkin bir mûcizelik taşımakta olduğunu ve insan aklı tekâmül ettikçe bu mûcizeliğin de yeni yönlerinin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Burada Şa'râvî, Kur'an'ın, gelecekte ortaya çıkacak bilimsel gelişmelere uygun işaretler içermesi sebebiyle, hiçbir neslin onun mûcizeliğini tükenmiş olarak göremeyeceğini ifade etmektedir.²¹

Şa'râvî'ye göre, tarih boyunca her peygambere bir mûcize ve o mûcizenin mesajını taşıyan bir kitap verilmiştir. Örneğin, Hz. Musa'nın mûcizesi fiziksel harikalar gösteren asası ve ilahî kitap Tevrât iken, Hz. İsa'nın mûcizesi ölüleri diriltme gibi olağanüstü olaylarla kendini göstermiş, mesajı ise İncil ile aktarılmıştır. Ancak Kur'an'ın mûcizesi ve mesajı birbirinden ayrılmayan bir bütündür. Yani, önceki peygamberlerin mûcizeleri, kendilerine inanmayı kolaylaştıran bir delil olarak sunulmuşken, Kur'an'ın mûcizesi bizzat içeriğinde yer almaktadır. Bu durum, Kur'an'ın hem bir mûcize hem de bir şeriat kitabı olmasını sağlamış ve onu kıyamete kadar geçerli bir rehber hâline getirmiştir.²²

Şa'râvî, Kur'an mûcizesinin diğer peygamber mûcizelerinden farklı olan bir diğer yönünün de insanlığa bilginin kaynağını ve öğrenme sürecini göstermesi olduğunu vurgulamıştır. Önceki peygamberlerin mûcizeleri genellikle doğa yasalarının askıya alınmasına dayalı fiziksel olaylar içerirken, Kur'an'ın mûcizesi, insanın bilgi edinme sürecine dair temel ilkeleri de ortaya koymaktadır.²³ Kur'an'ın belirttiği üzere, Allah insanı bilgi edinmeye yetkin bir varlık olarak yaratmıştır ve insanın öğrenme süreci, isimleri öğrenmeyle başlamıştır. 'وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا' 'Allah Adem'e tüm isimleri öğretti.'²⁴ ayeti, insanoğlunun bilgisinin başlangıcının kavramları öğrenme ve dil yetisiyle başladığını vurgulamaktadır. Şa'râvî'ye göre, insanın bilgiyi kuşanabilmesi için dilin varlığı şarttır. Dil, bilginin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan ve bireyler arası iletişimi mümkün kılan temel bir unsurdur. İnsanın medeniyet kurması ve yeryüzünü imar etmesi için, bilgi aktarımına imkân tanıyan bir sistemin olması gerekmektedir ve bu sistemin temeli dildir.²⁵ Dil olmadan, toplumda bilgi paylaşımı ve aktarımı mümkün olmayacak, bireyler arasında iletişim gerçekleşmeyecektir. İnsan ancak kelimeler aracılığıyla bilgiyi diğer nesillere aktarabilir. Bu noktada, Şa'râvî'nin dikkat çektiği hususlardan biri de, işitme yetisinin konuşma yetisi ile doğrudan ilişkili olduğudur. Eğer bir insan doğuştan işitme yetisine sahip olmazsa, konuşma yetisi de gelişmez. Dilin öğrenilmesi, duyma ve tekrarlarla mümkün olduğu için, işitme engelli bireylerin doğal yollarla konuşmayı öğrenememesi, bilginin edinilmesi için işitme duyusunun ne kadar kritik olduğunu göstermektedir. Şa'râvî'ye göre, Kur'an'ın mûcizesi, yalnızca içerdiği hakikatlerle değil, aynı zamanda insanın öğrenme mekanizmasını açıklamasıyla da kendini göstermektedir. Bu, onun diğer mûcizelerden farklı bir yönünü ortaya koymaktadır.²⁶

²⁰ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/22.

²¹ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/22.

²² Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/26.

²³ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'ân*, 1/244.

²⁴ Bakara, 2/31.

²⁵ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'ân*, 1/244.

²⁶ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/29.

Şa'râvî'ye göre, Kur'an mucizesi, sadece doğa yasalarının ihlali şeklinde gerçekleşen bir mucize olmanın ötesinde, toplumların düzenini koruyan ve ahlakî, sosyal, hukukî ve ekonomik alanlarda çözümler sunan bir kitap olarak kendini göstermektedir. Ona göre, toplumda bir sorun ortaya çıktığında, çözüme ihtiyaç duyulur ve şariatlar ancak mevcut problemlere çözüm sunduğunda anlam kazanır. Kur'an da bu noktada, insanoğlunun karşılaştığı her türden meseleyi ele almakta ve çözümler sunmaktadır. Kur'an'ın getirdiği ilkeler, zaman ve mekândan bağımsız olarak evrensel niteliktedir. İnsanoğlunun bireysel ve toplumsal sorunlarına yönelik olarak sunduğu çözümler, çağlara göre eskimeyen ve insan fıtratına uygun temel prensipler içermektedir. Bu bağlamda, Şa'râvî'nin vurguladığı üzere, Kur'an'da evrenin yasalarına dair birçok mesele ele alınmış, her sorun için bir çözüm yolu gösterilmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın mucizesi, yalnızca bir kitabın lafızlarında değil, onun tüm insanlık için sunduğu kapsamlı hayat sisteminde de kendini göstermektedir.²⁷ Bazı kimselerin, Kur'an'ın çağın meselelerine hitap etmediğini öne sürdüklerine de değinen Şa'râvî, bu tür iddiaların, Kur'an'ın sunduğu yöntemi yeterince incelememekten kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre Kur'an'ın hayatın her alanına dair çözümler sunduğunu kavrayamayanlar, onun gerçek yönlendirici rolünü göz ardı etmektedirler.²⁸

Şa'râvî'ye göre önceki peygamberlerin mucizeleri, takipçileri tarafından muhafaza edilmeye çalışılmış, ancak zaman içinde tahrif edilmiş veya asıl şekillerini kaybetmiştir. Buna karşın, Kur'an'ın mucizesi, doğrudan Allah tarafından korunmuş ve hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır.²⁹ Kur'an, insanlığın başlangıcından itibaren, yani Hz. Âdem'den itibaren var olan ilahî bilginin bir devamı olarak değerlendirilmekte ve Allah'ın insanoğluna verdiği temel bilgileri içermektedir. Bu yönüyle de Kur'an, yalnızca bir dini metin değil, aynı zamanda tüm insanlığın bilgisel temellerini barındıran ve yönlendiren bir rehberdir.³⁰

3. Kur'an-ı Kerim'de Dilsel Mucize

Kur'an'ın, Arap toplumuna hitap ederken onların en büyük yetkinlik alanı olan dil ve edebiyat konusunda meydan okuması, onun i'câz yönlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Kur'an, Allah kelamı olması itibarıyla, insan aklının ulaşamayacağı bir belagat ve fesahat seviyesine sahiptir. Onun dilsel mucizesi, yalnızca estetik açıdan değil, aynı zamanda içerdiği anlamın derinliği, muhatabına uygun hitap şekli ve her çağdaki insanlara aynı etkiyi bırakabilme özelliğiyle kendini gösterir. Kur'an'ın nazmı, kelime seçimleri ve üslubu, yalnızca Arap edebiyatının zirvesinde olanlar için değil, tüm insanlık için bir meydan okuma niteliğindedir.³¹

Şa'râvî Arapların, Kur'an'ın nazil olduğu dönemde edebi sanatlarda üstün bir topluluk olduğunu belirterek, belagat ve fesahat sanatının onlar için en büyük yetkinlik alanlarından biri olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda onların, Kur'an'ın üslubuyla karşılaştıklarında, benzerini getirmekte aciz kaldıklarını, onlar için bilinen her kelime ve ifade biçiminin, Kur'an'da yepyeni bir anlam ve ahenk kazandığını, hal böyle iken de Kur'an'ın insan sözü olamayacağının açık bir şekilde ortaya konduğunu da belirtmiştir. Şa'râvî'ye göre Araplar, bir metnin estetik ve anlam açısından mükemmel olabilmesi için, onun hitabının muhataba uygun olması gerektiğini iyi biliyorlardı.³²

Şa'râvî, Kur'an üslubunun, tek bir hitap tarzına sahip olmadığını, muhataplarının psikolojik durumlarına, entelektüel seviyelerine ve sosyal statülerine göre farklı katmanlarda anlamlar içerdiğini dile getirmiştir. Ona göre bir insanın farklı sosyal sınıflardan bireylere hitap ederken üslubunu nasıl değiştirmesi gerekiyorsa, Kur'an da aynı prensibi mükemmel bir şekilde uygulamaktadır. Fakir ve zengin, mutlu ve üzgün, alim ve

²⁷ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'ân*, 8/4876.

²⁸ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/30.

²⁹ Hicr, 15/9.

³⁰ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/32.

³¹ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'ân*, 1/200-204; Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 12.

³² Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'ân*, 10/5937.

cahil, inanan ve inkâr eden herkes için Kur'an'ın içinde kendisine hitap eden bir mesaj bulunmaktadır. İnsan ruh hâllerine göre farklı kelimelerin ve söylemlerin nasıl bir etki bıraktığı göz önünde bulundurulduğunda, Kur'an'ın tüm bu psikolojik dinamikleri dikkate alan bir hitap içermesi, onun beşerî bir kelam olmadığını ortaya koymaktadır. Kur'an'ın bu dilsel mucizesi, yalnızca anlam ve mesaj bakımından değil, aynı zamanda ses ve ritmik yapı açısından da kendini gösterir. Onun okunması ve işitilmesi, bir anlam katmanını ortaya çıkardığı gibi, aynı zamanda ruh üzerinde derin bir tesir bırakmaktadır. İnkârcılar dahi onun benzersiz üslubunu inkâr edememiş, hatta düşmanları bile onun kelimelerinde olağanüstü bir ahenk ve derinlik olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu yönüyle Kur'an, yalnızca yazılı bir metin değil, aynı zamanda işitsel olarak da benzersiz bir kelimadır.³³

Kur'an'ın bir diğer i'câz yönü, geçmişteki toplumlara olduğu gibi modern insana da aynı meydan okumayı yapabilmesidir.³⁴ Çağlar değişmiş, toplumlar farklılaşmış, diller, kültürler ve düşünce yapıları dönüşmüş olmasına rağmen, Kur'an'ın etkisi her dönemde aynı şekilde devam etmiştir. Bunu mümkün kılan unsur, onun yalnızca edebi bir sanat eseri olmayıp, tüm insanlığa hitap eden ve evrensel bir gerçeklik sunan bir kitap olmasıdır.³⁵ Kur'an'ın dile getirdiği hakikatler, muhatabını düşündürmeye sevk eden, onun kavrayışına uygun bir tarzda yönlendiren ve içsel dünyasına hitap eden bir yapıdadır.³⁶ Bu yönüyle insan yalnızca onun lafızlarından değil, içeriğindeki derin anlamlardan da etkilenir. Şa'râvî'ye göre her bir ayetin, yüzeydeki manasının yanı sıra, derinlemesine düşünüldüğünde daha fazla hikmet barındırması, onun dilsel mucizesinin en açık göstergelerindendir. Kur'an'ın kelimeleri, cümleleri ve nazmı üzerinde ne kadar inceleme yapılırsa yapılsın, her defasında yeni bir anlam katmanının keşfedilmesi, onun beşerî bir metin olmadığını kanıtlamaktadır. Zira herhangi bir insanın yazdığı bir metin, ne kadar üstün olursa olsun, sınırlı bir etki alanına ve anlatım gücüne sahiptir. Oysa Kur'an, okuyan veya dinleyen herkes için farklı bir boyutta anlamlar sunmakta ve onun derinliği kıyamete kadar keşfedilmeye devam etmektedir.³⁷

4. Hurûf-ı Mukattaa: Kur'an'ın Gizemli Harfleri ve İ'câz Boyutu

Hurûf-ı Mukattaa, 'kesilmiş, ayrılmış harfler' anlamına gelen ve Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûrelerinin başında yer alan müstakil harflerden oluşan bir tamlamadır. Bu harfler, bir kelime oluşturmak yerine, bireysel olarak kendi isimleriyle telaffuz edildikleri için 'hurûf-ı teheccî' olarak da anılmışlardır.³⁸ Aynı zamanda sûrelerin ilk harflerini oluşturduklarından 'fevâtihu's-süver' veya 'evâilü's-süver' isimleriyle de bilinmektedirler.³⁹ Hurûf-ı Mukattaa'nın anlamı ve Kur'ân'daki hikmeti konusunda farklı yorumlar yapılmış olup, bunların Allah ile Resûlü arasında özel bir anlam taşıdığı veya Kur'ân'ın i'câzına dair bir işaret olduğu yönünde çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Anlamlarının kesin olarak bilinmemesi sebebiyle 'hurûf-ı mübheme' olarak da adlandırılan bu harfler, tarih boyunca Kur'ân'ın belagat ve i'câz boyutunun bir parçası olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰

Kur'an'ın indiği dönemde şiir, nesir ve hitabet gibi alanlarda olağanüstü yetkinlikler vardı. Ancak Kur'an, onların bütün bu yetkinliklerini aşan bir üslupla geldiğinde, inkârcılar onun beşerî bir kelam olmadığını içten içe kabul etmek zorunda kaldılar. Buna rağmen, kibirleri ve inatları nedeniyle Kur'an'a karşı bir tavır geliştirdiler ve onu reddetme yoluna gittiler. Şa'râvî'ye göre bu harfler, Kur'an'ın meydan okuma niteliğinin

³³ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/34-35.

³⁴ Mehmet Emin Yurt, "Fahrüddîn er-Râzî'ye Göre Mûcize (Mefâtihu'l-Gayb Tefsîri Çerçevesinde)", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (01 Ekim 2017), 195-219.

³⁵ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'ân*, 1/200.

³⁶ İbrahim Bakır, "İslâm Kelâmcılarına Göre Mûcize Kavramı ve İmâm Mâtürîdî'nin Hz. İsa'nın Mûcizelerini Değerlendirmesi", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/1 (30 Haziran 2020), 215-239.

³⁷ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/34-35.

³⁸ Mustafâ Dîb Bağâ - Muhyiddîn Dîb Mustu, *el-Vâdih fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Dimaşk: Dâru'l-Kelîmî't-Ṭayyib, 1998), 136.

³⁹ Celâleddîn Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Mısır: el-Hey'etu'l-Mişriyyeti'l-'Amme li'l-Kuttâb, 1973), 3/361.

⁴⁰ M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401.

en önemli göstergelerindendir. Kur'an, insanların her gün kullandığı harfleri kullanarak, onlardan benzerini getirmelerini istemekte ve onların bu konuda aciz olduklarını göstermektedir. Eğer Kur'an insan sözü olsaydı, Araplar onun benzerini kolaylıkla ortaya koyabilirlerdi. Ancak Kur'an, onların günlük dillerinde yer alan harfleri, kelimeleri ve ifadeleri kullanarak öyle bir nazım oluşturmuştur ki, Arap edebiyatının en üst seviyesindeki kişiler bile onun benzerini getiremeyerek aciz kalmışlardır. Şa'râvî, özellikle Hz. Muhammed'in ümmî yani okuma yazma bilmeyen biri olması bağlamında *hurûf-ı mukatta'a* ile yapılan meydan okumanın daha da büyük bir anlam taşıdığını vurgular. Çünkü okuma yazma bilmeyen bir insanın harfleri tek tek isimleriyle söylemesi, insan zihnini aşan bir durumdur. Okuma yazma bilen bir kişi, harfleri isimleriyle öğrenir ve onları seslendirebilir. Ancak hiç okuma yazma bilmeyen bir kimsenin harfleri bu şekilde sıralaması olağanüstü bir olaydır. Hz. Muhammed'in 'ا ل م' (*elif, lâm, mîm*), 'ك ه ي ع ص' (*kâf, hâ, yâ, ayn, sâd*) gibi harfleri ayrı ayrı söylemesi, onun eğitim görmemiş biri olması düşünüldüğünde, beşerî bir ihtimal dâhilinde olmadığı ortaya çıkar. Dolayısıyla Şa'râvî, bu harflerin Hz. Muhammed'in kendiliğinden söyleyemeyeceği bir şey olduğunu ve bunun, Kur'an'ın doğrudan Allah kelamı olduğunu ispatlayan bir unsur olarak görüldüğünü belirtir.⁴¹ *Hurûf-ı mukatta'a*, muhataplara adeta; 'Sizin de bildiğiniz harfleri kullanıyorum, eğer bu sözler bir insan kelamı olsaydı, siz de bu harflerden benzer bir metin üretebilirdiniz' diyerek meydan okumaktadır.⁴²

Şa'râvî'ye göre, Kur'an'ın i'câzı, kullandığı harflerin ve kelimelerin mûcizevi bir şekilde dizilişiyle de ortaya çıkmaktadır. Kur'an bu kesik harflerle adeta inkârcılara onların günlük hayatlarında sürekli kullandıkları en temel dil yapılarını alarak, onlardan benzer bir metin getirmelerini istemektedir. Buna göre *hurûf-ı mukatta'a*, Hz. Muhammed'in ümmîliği bağlamında onun beşerî bir kelam söylemediğini göstermekte ve Arap edebiyatının zirvede olduğu bir dönemde bile kimsenin Kur'an'ın nazmına erişemeyeceğini ortaya koymaktadır.⁴³

Şa'râvî, Kur'an'ın *hurûf-ı mukatta'a* ile meydan okuyuşunu, beşerî kelamın sınırlarını aşan benzersiz bir dilsel yapıya sahip olmasıyla ilişkilendirir. İnsanlar günlük hayatta aynı harfleri ve kelimeleri kullanarak iletişim kurarken, Kur'an'ın aynı unsurları kullanarak insanoğlunun taklit edemeyeceği bir nazım ve belagat sergilemesi, onun ilahî kaynağını açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın mûcizesi, aynı zamanda kelime seçimleri, üslubu ve ritmik yapısıyla da insanoğlunun ortaya koyamayacağı bir sanat eseri hüviyetindedir. Şa'râvî, bu durumu bir sanatçının ustalığıyla kıyaslayarak açıklar. Şöyle ki bir usta, aynı malzemeleri kullanan diğer üreticilerden farklı olarak, ortaya çıkan ürünün mükemmelliğiyle kendini belli eder. Aynı şekilde, Kur'an da insanlığın bildiği harflerden ve kelimelerden oluşmasına rağmen, insanlar onun benzerini getirmekten acizdir. Kur'an'ın belagatı, onun kelimeler arasındaki uyumunda, cümle yapılarındaki akıcılığında ve hitap ettiği muhabata uygunluğunda kendini gösterir. Bir sözün belagat açısından üstün olması, onun muhataplara etkili ve yerinde bir şekilde ulaşmasını gerektirir. Kur'an, muhataplarını en iyi şekilde göz önünde bulundurarak hitap eder; onun kelimeleri yalnızca estetik bir ahenk değil, aynı zamanda derin bir anlam taşır. Beşerî sözlerde, kelimelerin anlamları sabit ve sınırlıdır; ancak Kur'an'da her kelime, bağlamına göre farklı anlam katmanları sunar. Beşerî bir metinde kelimeler genellikle belirli bir gruba hitap ederken, Kur'an, farklı toplumlara, kültürlerle ve çağlara hitap edebilme kapasitesine sahiptir. Onun üslubu, akademik ve entelektüel düzeyde düşünen insanları derinlemesine düşündürmekle birlikte, sade bir anlayışa sahip insanları da doğrudan etkilemektedir.⁴⁴

5. Evrensel ve Zamansız Mûcize: Bilim, Felsefe ve İlahi Hakikat

Kur'an'ın mûcize oluşunun her çağda ve coğrafyada devam ettiğine dair yaklaşım, ilahî vahyin yalnızca tarihsel bir döneme hitap etmediğini, aksine evrensel ve zamansız bir hakikat kaynağı olduğunu ortaya

⁴¹ Şa'râvî, *Havâtırî Havle'l-Kur'ân*, 7/4038.

⁴² Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/41-42.

⁴³ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/41-42.

⁴⁴ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/42-43.

koymaktadır.⁴⁵ Şa'râvî, Kur'an'ın modern bilimsel gelişmeler ve felsefi doktrinler karşısında da meydan okuma niteliğini sürdürdüğünü vurgulamaktadır. Özellikle pozitivist bilim anlayışının ve materyalist doktrinlerin ortaya çıkışıyla birlikte, iman esaslarını sorgulayan düşünceler yaygınlık kazanmış, ancak Kur'an, bu tür şüphelerin geleceğini önceden haber vererek kendi ilahî kaynağını teyit etmiştir. Buna göre tesadüf yasası, Darwin'in evrim teorisi ve maddenin ruh yaratılmadan önce var olduğu fikri gibi akımlar, modern dünyada inanç esaslarını sorgulayan yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Bu tür teorilerin sunduğu alternatif açıklamalar, Allah'ın varlığına ve yaratma fiiline dair şüpheler uyandırmaya çalışmaktadır. Ancak Kur'an, insanın varoluşuna ve evrenin yaratılışına dair hakikatleri açıklarken, bu tür iddiaların gelecekte ortaya çıkacağını ve insanların yaratılış gerçeği konusunda aldatılacağını haber vermektedir. Dolayısıyla Kur'an, bu tür inkâr temelli teorileri yalnızca reddetmekle kalmayıp, aynı zamanda onların varlığını öngörerek, ilahî bilginin sürekliliğini ve üstünlüğünü gözler önüne sermektedir.

Şa'râvî, Kur'an'ın devam eden mucizelerinden birinin de bilimsel keşiflerin onun hakikatini doğrulamak için bir araç hâline geldiğini ifade etmiştir. Yani Kur'an'ın içeriği, eğer zaman içinde geçerliliğini yitirseydi ve bilimsel gerçeklerle çelişseydi, iman kavramı tamamen ortadan kalkardı. Ancak Şa'râvî, Kur'an'ın, modern bilimin ulaştığı hakikatlerin de temelini oluşturmakta olduğunu ve bilim insanlarının çalışmalarında da Allah'ın kudretine dair işaretler sunduğunu ifade etmiştir. Özellikle doğa olayları, biyolojik çeşitlilik ve evrenin işleyişi gibi konular, Kur'an'da belirtilmiş olup, bilimsel gözlem ve araştırmaların ilerlemesiyle birlikte bu ayetlerin daha iyi anlaşılması sağlanmaktadır.⁴⁶ Şa'râvî'ye göre Kur'an, yalnızca bilimsel keşifleri doğrulamakla kalmayıp, insanın bilgi edinme sürecini de iki temel alana ayırmaktadır. Bunlardan ilki, insanın serbestçe araştırma yapabileceği ve gelişim sağlayabileceği bilimsel ve doğal olgulara dair bilgi alanıdır. İkincisi ise, doğrudan ilahî vahiy ile bildirilen ve insan aklının doğrudan keşfedemeyeceği ahiret, ibadetler ve manevi hakikatlerle ilgili alandır. Şa'râvî, bu ayrımı vurgulayarak, insanın aklî faaliyetlerinin belirli sınırlar içinde olduğunu ve ilahî emirlerin insan tarafından tartışılmayacak bir bilgi kategorisine girdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, iman esasları aklî tartışmaların ötesinde, doğrudan Allah'ın belirlediği çerçevede ele alınmalıdır.⁴⁷ Kur'an'ın tüm zamanlara meydan okuması, yalnızca kelimî ya da edebî yönüyle değil, bilimsel gerçeklerle de bağlantılıdır. Doğa olaylarından biyolojik çeşitliliğe kadar birçok konuda Kur'an'ın işaret ettiği hakikatler, bilim insanlarının keşifleriyle daha da belirgin hâle gelmektedir. Bu noktada, Allah'ın yaratılış düzeni içinde insana verdiği akıl ve düşünme yetisi, onun Kur'an'ın mucizelerini daha derinlemesine kavramasına vesile olmaktadır. Ancak insanın sahip olduğu bilgi, dünya hayatıyla sınırlı olup, ilahî hakikatlerin tamamını kavrayabilecek kapasitede değildir. Bu nedenle, insanın ilahî rehberliğe ihtiyacı devam etmekte ve Kur'an, kıyamete kadar rehberlik etmeye devam edecek olan ilahî kelim olarak varlığını sürdürmektedir.⁴⁸

6. Kur'an'ın Üslup ve Belagat Mucizesi: Anlam Derinliği ve Psikolojik Etki

Arap edebiyatında, şiir, hitabet, mektuplaşma ve diyalog gibi belli başlı anlatım biçimleri yerleşmiştir. Araplar bu türlerde üstün bir belagat ve fesahat sergilemişlerdir. Ancak, Kur'an'ın üslubu, o dönemin bilinen edebi türlerinden hiçbirine tam olarak benzememekte ve yepyeni bir anlatım biçimi ortaya koymaktadır. Bu durum, özellikle Kur'an'ın, okuma yazma bilmeyen bir peygamber olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) diliyle aktarılmış olmasıyla daha da dikkat çekici hale gelmektedir. Kur'an ne şiirin vezin ve kafiyesine birebir uymakta ne de düz yazının sıradan yapısına benzemektedir. Kur'an, kendine özgü bir ritmik akışa, anlam yoğunluğuna ve

⁴⁵ Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize* (İstanbul: Yayınevi, 2007).

⁴⁶ Niyazi Beki, "Mucizelerin Bilimsel Tezahürü", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 10 (31 Aralık 2020), 77-95.

⁴⁷ Hasan Bulut, "Dilbilimsel Açıdan Kur'an'da İ'caz (Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme)", *Academic Knowledge* 1/1 (30 Aralık 2018), 36-51.

⁴⁸ Muhammed Mütevellî Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, thk. Ahmed Zeyn (Kahire: el-Muhtârû'l-İslâmî Li't-Tibââ, 1978), 24-25.

ahenge sahiptir. Onun cümle yapısı, kelime seçimi ve konular arasındaki geçişleri, insan sözünün sınırlarını aşan bir özellik arz etmektedir.⁴⁹

Kur'an'ın belagat açısından mûcizeliği, kelime seçimlerindeki hassasiyet ve her bir harfin dahi bilinçli bir şekilde kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Şa'râvî, Kur'an'daki kelimelerin ve hatta harflerin seçiminin, anlam ve bilimsel gerçeklerle uyumlu olduğunu vurgular. Belagatin en temel unsurlarından biri, ifadenin en az kelimeyle en derin anlamı taşımasıdır. Kur'an, tam da bu prensip doğrultusunda, her kelimesini en uygun bağlamda kullanarak hem edebî hem de bilimsel yönleriyle en üst düzeyde bir mûcize sergilemektedir. Şa'râvî, 'سَيَرُوا فِي الْأَرْضِ' (*Sîrû fil ardı*) ifadesi üzerine yaptığı analizde, burada kullanılan 'فِي' (*fî*) harfinin önemine dikkat çekmektedir. Birçok kişi 'Sîrû alâl ardı' (*yeryüzünde yürüyün*) şeklinde bir ifade bekleyebilecekken, Kur'an 'فِي' edatını kullanarak, çok daha kapsamlı bir anlam sunmaktadır. Geleneksel anlamda insanlar yeryüzünde yürürken, bilim ilerledikçe ve dünyanın yapısı daha iyi anlaşıldıkça, insanların yalnızca yeryüzünün yüzeyinde değil, atmosfer tabakasında da hareket ettiği keşfedilmiştir. Yani insan, sadece kara parçasında değil, aynı zamanda yer çekimi ile bağlı olduğu atmosfer içinde de hareket etmektedir. Şa'râvî, bu noktaya işaret ederek, Kur'an'daki bir harf seçiminin dahi bilimsel gerçeklerle örtüştüğünü ve bu ifadede çağlar ötesine hitap eden bir hikmet bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Şa'râvî'nin dikkat çektiği bir diğer husus da Kur'an'daki ifadelerin basit bir cümlede bile çok katmanlı bir anlam taşımasıdır. Kelimelerin seçimi, muhatabın o dönemde ve gelecekte anlayabileceği şekilde özenle yapılmıştır. Bir harfin bile değişmesi, anlamda ciddi bir farklılık yaratabilecekken, Kur'an'da hiçbir kelimenin tesadüfen seçilmemiş olması, onun ilahî kaynaklı bir metin olduğunu açıkça göstermektedir.⁵⁰

Kur'an'ın insan nefesine olan hitabı, onun yalnızca bir emirler ve yasaklar kitabı olmadığını, aynı zamanda insan psikolojisine, iç dünyasına ve toplumsal düzenine hitap eden derin bir rehber olduğunu göstermektedir.⁵¹ Şa'râvî, Kur'an'ın insan psikolojisi ve toplumsal yapının tüm yönlerini dikkate alarak hitap ettiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Kur'an'ın emir ve yasaklarının sadece ahlakî boyutta değil, insanın ekonomik, psikolojik ve sosyolojik yapısını da dikkate alarak şekillendiğini belirtmektedir.⁵² Kur'an, insan nefsi üzerindeki etkisini ortaya koyarken, bireyin iç dünyasındaki zayıflıkları, korkuları ve arzularını da göz önünde bulundurur. Örneğin, 'إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ' (*Muhakkak ki müşrikler necistir, artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar*).⁵³ ayeti, yalnızca bir fiziksel yasak olarak değerlendirilmemelidir. Şa'râvî, bu yasağın psikolojik ve ekonomik boyutlarını da vurgulamaktadır. Müşriklerin Mescid-i Haram'a girmelerinin yasaklanması, yalnızca dini bir saflık meselesi değil, aynı zamanda Müslüman toplumun ekonomik ve sosyal bağımsızlığını koruma amacına yöneliktir. Çünkü o dönemde Mescid-i Haram'a gelen müşrikler, ticarî faaliyetler ve ekonomik güçleriyle toplum üzerinde bir etki oluşturmaktaydılar. Böylece, ayet müşriklerin fiziksel varlığına olduğu kadar, onların Müslüman toplum üzerindeki ekonomik tahakkümüne de bir son vermektedir. Kur'an'ın insan nefesine yönelik bu hitabı, korku ve kaygıları da ele alarak bunlara çözüm sunmaktadır. Örneğin, müşriklerin Mescid-i Haram'dan menedilmesiyle Müslümanlar arasında bir ekonomik daralma endişesi oluşabileceği için, Allah hemen devamında, 'وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۚ' (*Eğer fakirlikten korkuyorsanız, Allah sizi lütfuyla zenginleştirecektir*). buyurmaktadır. Burada ekonomik kaygıları gideren ilahî bir teminat bulunmaktadır. Şa'râvî'nin vurguladığı gibi, bu ayet yalnızca dini bir emir değildir; insanın ruh halini ve toplumsal düzeni de dikkate alan bir hitaptır. Kur'an'ın insan duygularına yönelik hitabı,

⁴⁹ Muhammed Ebu Zehra, *el-Mu'cizetu'l-Kübrâ el-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l Fikri'l-Arabî, 1970), 66; Ahmed b. 'Abdirrahîm b. eş-Şehîd Şâh Veliyyü'llâh, *el-Fevzu'l-Kebîr fî 'Usûli't-Tefsîr* (Kahire: Sahve, 1986), 165; Ramâzan Bûtî, *Min Revâi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 135; Şahin Şimşek, "İcâzû'l-Kur'ân - Belâgat İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/1 (30 Haziran 2020), 117-134.

⁵⁰ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 1/46-47.

⁵¹ İbrahim Halil Erdoğan, "Nübüvvetin İspatı Bağlamında Kur'an'ın Psikolojik İcâzı", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 15/2 (31 Temmuz 2017), 402-420.

⁵² Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'ân*, 5/5.

⁵³ Tevbe, 9/28.

onun psikolojik derinliğini ve bireyin iç dünyasına dair hassasiyetini de göstermektedir. Çünkü insan sadece fiziksel değil, aynı zamanda korkuları, umutları ve arzuları olan bir varlıktır. Kur'an, insanın en temel içgüdülerini, özellikle de ekonomik güvenlik, korku ve umut gibi duygularını göz önünde bulundurarak, ona dünyevî ve uhrevî bir istikrar sunmaktadır. Şa'râvî, bu durumu Kur'an'ın insan psikolojisini yönlendirme ve onun iç dünyasına dokunma biçimi olarak değerlendirmektedir.⁵⁴

7. Kur'an'da Tenakuz Olmaması

Kur'an-ı Kerim'in içeriğinde herhangi bir çelişkinin bulunmaması, onun ilahî kaynaklı bir kitap olduğunun en önemli delillerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Şa'râvî, Kur'an'daki sözde çelişkilere dair yapılan eleştirilerin aslında Kur'an'ın mûcizevi yönünü desteklediğini vurgulamaktadır. Ona göre, insan aklıyla bakıldığında çelişki gibi görünen hususlar, aslında Kur'an'ın derinlikli ve hikmetli yapısının bir parçasıdır. Kur'an'ın ifadeleri zaman, bağlam ve anlam bütünlüğü açısından ele alındığında, herhangi bir içsel çelişkinin olmadığı görülmektedir. Kur'an'ı çelişkili göstermeye çalışanların iddialarına karşı Şa'râvî, bu tür girişimlerin Kur'an'ın hakikatini ispatlayan bir vesile olduğunu dile getirmektedir. Ona göre eleştirmenler, ayetleri yüzeysel bir bakış açısıyla ele aldıklarında, onların arasında bir uyumsuzluk varmış gibi görünebilir. Ancak, Kur'an'ın bir bütün olarak incelenmesi, onun kendi içinde tutarlı ve sistematik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Allah'ın kelamı olan bu kitabın hiçbir çelişki içermemesi, insanoğlunun sınırlı bakış açısıyla algılayamayacağı bir hikmeti içermektedir.⁵⁵

Şa'râvî, Kur'an'ın dil, anlam ve bağlam açısından çelişkisiz olmasını bir mûcize olarak değerlendirirken, aynı zamanda onun her dönemde farklı seviyelerde anlaşılmasına devam ettiğini de ifade etmektedir. Kur'an, farklı bilgi düzeylerine sahip insanlar tarafından okunduğunda bile çelişkisiz bir yapıya sahiptir ve her bireyin bilgi seviyesine göre bir anlam derinliği sunmaktadır. Onun bu özelliği, Kur'an'ın sadece bir dönemle veya belirli bir toplumla sınırlı olmadığını, aksine tüm insanlık için evrensel bir rehber olduğunu göstermektedir. Şa'râvî'ye göre insanların çelişki olarak gördükleri ifadeler, aslında daha derin bir anlam içermekte ve zamanla bilginin artmasıyla birlikte açıklığa kavuşmaktadır. Bu nedenle, Kur'an'ı çelişkili göstermeye çalışanlar, aslında farkında olmadan onun mûcizevi yapısını ortaya koymaktadır.⁵⁶

8. Bilimsel Tefsir ve Mûcize'ye Yaklaşım

Kur'an-ı Kerim'de yer alan bilimsel işaretler, evrenin yasalarını anlamaya yönelik insan bilgisinin gelişimiyle birlikte daha da açıklığa kavuşmaktadır. Şa'râvî, bu yönüyle Kur'an'ın evrensel bir rehber olduğunu ve onun bilimle çatışmadığını, aksine insanlığın bilimsel gelişimiyle birlikte anlam katmanlarının açığa çıktığını belirtir.⁵⁷ İnsanın, aklının henüz keşfetmediği ve anlamlandırmadığı hususları reddetmesi, hakikati görmesini engeller. Oysa Kur'an, bilimsel keşiflerin artmasıyla birlikte daha iyi anlaşılacak derinliklere sahiptir. Şa'râvî'nin bu görüşü, Kur'an'ın belirli bir dönemle sınırlı kalmadığını, aksine insanlığın bilgi birikimi arttıkça daha da derinleşen bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Şa'râvî, Kur'an'ın bu yönünü, onun sürekli yenilenen ve her çağa hitap eden bir mûcize oluşuyla açıklar.⁵⁸

Kur'an-ı Kerim'in bilimsel teorilerle ilişkilendirilmesi konusunda Şa'râvî, oldukça temkinli bir yaklaşım sergilemektedir. O, Kur'an'ın ilahî bir kelim olarak kesin hakikatleri içerdiğini, ancak bilimsel teorilerin değişken ve zaman içerisinde yenilenebilir olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, Kur'an'ı kesinlik arz etmeyen bilimsel teorilerle ilişkilendirmenin sakıncalı olabileceğini ifade etmektedir. Ona göre, Kur'an'ı bilimsel teorilerle açıklama çabası, eğer bu teoriler ilerleyen zamanlarda yanlışlanırsa, Kur'an'a yönelik bir

⁵⁴ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, 1/49.

⁵⁵ Şa'râvî, *Havâtırî Havle'l-Kur'an*, 4/2468-2475.

⁵⁶ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, 1/64.

⁵⁷ İbrahim Halil Erdoğan, *Nübüvvetin İspatı ve İ'câzu'l-Kur'an* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019), 122.

⁵⁸ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, 1/84.

şüphe oluşturabilir. Dolayısıyla, Kur'an'ın bilimsel keşiflerle ilişkilendirilmesi, ancak kesinleşmiş bilimsel gerçekler temelinde ele alınmalıdır. Şa'râvî'ye göre, Kur'an'ın bir bilim kitabı değil, bir hidayet rehberidir. Kur'an'ın ayetleri, insanları bilimsel gerçekleri keşfetmeye teşvik edebilir; ancak onun asıl gayesi, insanlara dünya ve ahiret saadetini temin edecek bir hayat anlayışı sunmaktır. Şa'râvî'ye göre, bazı bilim insanlarının Kur'an'ı bilimsel teorilere uyarlama çabası, bir süre sonra bilimsel paradigmaların değişmesiyle Kur'an'ın yanlış yorumlanmasına sebep olabilir. Kur'an'ın hakikatleri, bilimsel gelişmeler doğrultusunda yeni anlam katmanları kazanabilir; ancak onun mesajı, değişken teorilere bağımlı kılınmamalıdır. Ayrıca Şa'râvî, Kur'an'ın bazı ayetlerinde geçen ifadelerin zamanla daha iyi anlaşılacağını ve bilimsel gelişmelerin Kur'an'ın işaret ettiği hakikatleri açığa çıkaracağını belirtir. 'سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ' (Onlara ufuklarda ve kendi içlerinde ayetlerimizi göstereceğiz)⁵⁹ ayeti bağlamında, Kur'an'ın bilimsel hakikatleri içerebileceğini, ancak bunların zamana ve insanlığın gelişimine bağlı olarak daha iyi kavranabileceğini ifade eder. Bu ayetin, gelecekte Kur'an'ın işaret ettiği hakikatlerin bilimsel keşiflerle daha iyi anlaşılacağını gösterdiğini belirtir. Şa'râvî, Kur'an'ın içindeki bilimsel işaretlerin, insanların bilimsel gelişimiyle daha da netleşeceğini, ancak bunun Kur'an'ı doğrudan bilimsel bir kitap olarak ele almak anlamına gelmediğini vurgular. Kur'an, bilimsel hakikatlerle uyumludur, ancak bilimsel teorilere bağımlı değildir.⁶⁰

9. Gaybî Haberler ve İlâhi Bilgi Açısından Mûcizeliği

Şa'râvî, Kur'an'ın üç temel gayb bariyerini aşarak geçmiş, gelecek ve insanın iç dünyasına dair bilgiler verdiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Kur'an'ın sadece bilinen tarihi olaylardan bahsetmekle kalmayıp, geçmişte yaşanan ancak insanlığın bilmediği olayları haber verdiğini ve bu bilgilerin zaman içinde doğrulandığını ifade etmektedir.⁶¹ Zira Kur'an, geçmişte yaşanmış ve gelecekte vuku bulacak bazı olayları haber vermiş, bu haberlerin zamanı geldiğinde aynen gerçekleşmesi, onun ilahî kaynağına işaret eden bir delil olarak değerlendirilmiştir.⁶²

Kur'an'da aktarılan peygamber kıssaları ve tarihi olaylar, geçmişe dair gaybî haberler kapsamında ele alınmıştır. Kur'an'ın nüzul ettiği dönemde, geçmiş medeniyetlere ait birçok bilgi ya unutulmuş ya da farklı şekillerde tahrif edilmişken, Kur'an'ın bu olayları ayrıntılı ve tutarlı bir şekilde aktarması, onun beşer üstü bir kelam olduğunu göstermektedir. Örneğin, geçmişteki kavimlerin akıbetleri, Hz. Nuh'un tufanı, Hz. Musa ve Firavun kıssası gibi anlatılar, Kur'an'ın gaybî yönünü teyit eden örnekler arasındadır.⁶³ Geleceğe dair verilen haberler de Kur'an'ın mûcizevi yönünü destekleyen deliller arasında yer almaktadır. Nitekim, Bizanslıların İranlılara karşı kazanacağı zaferin önceden bildirilmesi,⁶⁴ Kur'an'ın tahrif edilemeyeceğinin ilan edilmesi,⁶⁵ Hz. Peygamber'in düşmanlarına karşı korunacağı,⁶⁶ Bedir Savaşı'nda Müslümanların galip geleceğinin haber verilmesi, Müslümanların Mekke'yi fethedeceğinin ve Mescid-i Haram'a gireceklerinin belirtilmesi⁶⁷ gibi olaylar, zaman içinde aynen gerçekleşmiştir.⁶⁸

İslam âlimleri, insanın gaybı bilme kapasitesine sahip olmadığı ve geleceğe dair haberlerin ancak Allah'ın vahyi ile bildirilebileceği tezinden hareketle, Kur'an'ın bu yönünü i'câzın açık bir delili olarak kabul etmişlerdir. Bu bağlamda, Kur'an'ın meydan okuma (tehaddî) ayetleri de onun gaybî haberlerinin en önemli

⁵⁹ Fussilet, 41/53.

⁶⁰ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, 1/85.

⁶¹ Ebu Osmân Câhız, Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Delilleri (*Hucecu'n-Nübüvve*), çev. İbrahim Halil Erdoğan (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 109.

⁶² Ebû'l-Me'âlî 'Abdumelik b. 'Abdullâh el-Cuveynî, *Luma'u'l-Edille fi Kavâ'id 'Akâidi 'Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, thk. Fevkiyye Huseyin Maḥmûd (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 112.

⁶³ Bûtî, *Min Revâi'l-Kur'an*, 148.

⁶⁴ Rûm, 30/2-4.

⁶⁵ Hicr, 15/9.

⁶⁶ Mâide, 5/67.

⁶⁷ Fetih, 48/27.

⁶⁸ Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", 21/404.

örnekleri arasında yer almaktadır. Kur'an, cinlerin ve insanların bir araya gelerek onun bir benzerini getiremeyeceğini açıkça ilan etmiş ve bu meydan okuma tarih boyunca herhangi bir şekilde geçersiz kılınamamıştır. Dolayısıyla, Kur'an'ın gaybî haberler yönüyle ortaya koyduğu mucizelik, yalnızca tarihî olaylarla sınırlı kalmayıp, onun her dönemde insanlara sunduğu ilahî bir kelam olma vasfını da teyit etmektedir.⁶⁹ Şa'râvî'ye göre, Kur'an geçmiş zamanın gaybını aşarak peygamberlerin ve geçmiş ümmetlerin hayatlarına dair bilgiler vermiştir. Örneğin, 'وَ مَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ' ayeti, Hz. Muhammed'in, Hz. Musa ile ilgili bilgiyi o an orada bulunmadan ve herhangi bir kaynaktan öğrenmeden doğru bir şekilde aktardığını göstermektedir.⁷¹ Aynı şekilde, 'وَ مَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَتَاهُمْ أَمَّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ' ayeti, Hz. Meryem'in bakımını üstlenmek için kura çeken kişilerin olayına işaret eder. 'وَ مَا كُنْتَ تَأْوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا' ayeti, Hz. Peygamber'in Medyen halkının içinde bulunmadığını, fakat onların kıssalarını tam anlamıyla bildirdiğini vurgular.⁷⁴ Bu durum, Kur'an'ın ilahî bir kaynaktan geldiğinin delili olarak değerlendirilir.⁷⁵ Bunun yanı sıra, Şa'râvî, Kur'an'ın geleceğe dair haberler vererek zamanın gaybını da deldiğini ifade etmektedir. Nitekim Kur'an'da yer alan bazı haberlerin, daha sonradan gerçekleşmiş olması, onun mucizevî yönünü teyit etmektedir. Örneğin, Bizanslıların mağlubiyetlerinden sonra kısa bir süre içinde galip geleceklerine dair verilen haber,⁷⁶ tarihi süreçte gerçekleşmiş ve Kur'an'ın doğruluğunu bir kez daha göstermiştir.⁷⁷ Gelecekle ilgili haberler bağlamında, Şa'râvî Kur'an'ın 'وَ مَا يَعْلَمُ جُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ' ayetinin, Allah'ın ordularının mahiyetini ve evrendeki bilinmeyen unsurları gelecekte daha iyi anlaşılacak şekilde bildirdiğini vurgular. Bu durum, maddi evrenin keşfinin yanı sıra, insanın kendisini tanıma süreci açısından Kur'an'ın bilimle olan uyumunu ortaya koymaktadır. ⁷⁹ Şa'râvî'ye göre, geleceğe dair bu tür haberler, insanın öngöremeyeceği bir alan olduğundan, Kur'an'ın beşer üstü bir kaynaktan geldiğinin açık bir göstergesidir. Şa'râvî, Kur'an'ın insanların niyetlerine, psikolojik durumlarına ve iç dünyalarına dair bilgiler verdiğini de belirtir. Kur'an'da 'وَيَقُولُونَ فِي أَنفُسِهِمْ' gibi ifadelerle insanların kalplerinden geçen düşüncelerin haber verilmesi, Şa'râvî'ye göre beşerî bir bilginin ötesinde, ilahî bir müdahale olduğunun kanıtıdır.⁸¹ O, özellikle Kur'an'ın 'وَفِي أَنفُسِهِمْ' ayetiyle gelecekte bilimsel keşiflerin Kur'an'ın işaret ettiği gerçekleri daha açık bir şekilde ortaya koyacağını ifade eder.⁸³

Netice itibarıyla, Şa'râvî'ye göre Kur'an'ın gaybî haberler mucizesi, sadece geçmişin doğrulanması veya geleceğe dair spekülâtif tahminler değil, insanın bilgi seviyesine bağlı olarak zaman içinde doğrulanacak ve açılacak ilahî mesajlar içermektedir. Bu yönüyle Kur'an, geçmiş, şimdi ve geleceği kuşatan ve her dönemin insanına hitap eden bir mucize olarak görülmektedir.

Şa'râvî'nin, Kur'an-ı Kerim'de meydan okuma ve ilahî haber bağlamında yaptığı yorumlara göre, düşmanlarına ve muhaliflerine karşı açık bir meydan okuma da içermektedir. Bu bağlamda 'Tebbet Sûresi' özel bir örnek olarak ele alınmıştır. Bu sûre, Hz. Muhammed'in amcası Ebu Leheb'in asla iman etmeyeceğini, küfür üzere öleceğini ve cehenneme gireceğini bildirmektedir. Bu durum, Kur'an'ın mucizelerinden biri

⁶⁹ Erdoğan, *Nübüvvetin İspatı ve İ'câzu'l-Kur'an*, 115-116; Mehmet Zeki Doğan, "Gaybî Haberler Yönüyle Kur'an'ın İ'câzu", *Batman Akademi Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2020), 53-64.

⁷⁰ Kasas, 28/44.

⁷¹ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'an*, 10937.

⁷² Âl-i İmrân, 3/44.

⁷³ Kasas, 28/45.

⁷⁴ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'an*, 18/10940.

⁷⁵ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'an*, 1460.

⁷⁶ Rûm, 30, 2-4.

⁷⁷ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'an*, 18/11297-11301.

⁷⁸ Müddessir, 74/31.

⁷⁹ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, 1/106-107.

⁸⁰ Mücâdele, 58/8.

⁸¹ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, 102.

⁸² Fussilet, 41/53.

⁸³ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'an*, 2/627.

olarak kabul edilir. Çünkü Şa'râvî'ye göre, Ebu Leheb eğer gerçekten Kur'an'a meydan okumak isteseydi, sırf Kur'an'ı yalanlamak için zahiren bile olsa iman ettiğini söyleyebilirdi. Ancak bu asla gerçekleşmemiştir. Bu da Kur'an'ın gaybî haber verme yönünün ve meydan okuma niteliğinin bir göstergesidir. Kur'an'ın, bir kişinin gelecekte iman etmeyeceğini kesin bir şekilde bildirmesi ve bu kişinin yaşamı boyunca bunu değiştirememesi, ilahî bir bilginin ve kesinliğin delili olarak sunulmaktadır. Çünkü normalde bir insanın gelecekte iman edip etmeyeceğini bilmek mümkün değildir. Ancak Kur'an, Ebu Leheb'in küfür üzere öleceğini kesin bir şekilde bildirmiştir. Ve tarihsel olarak da bu haberin doğruluğu teyit edilmiştir. Şa'râvî burada 'Tebbet Suresi' ile Kur'an'ın beşerî bir metin olmadığı ve ilahî bir kaynaktan geldiği gerçeğini vurgular.⁸⁴ Şa'râvî, Kur'an'ın, muhaliflerini sadece entelektüel bir tartışmayla değil, aynı zamanda onların gelecekleri hakkında kesin ve değişmez hükümler vererek de alt ettiğini ifade eder. Kur'an'ın bu meydan okuma üslubu, onun ilahî kaynağını doğrulayan en büyük delillerden biri olarak görülmektedir. Yani Şa'râvî'nin bakış açısına göre 'Tebbet Sûresi', sadece bir ahiret azabı bildirimi değil, aynı zamanda Kur'an'ın geleceğe dair kesin haber verdiğini ve hiçbir beşerin bu bilgiyi değiştiremeyeceğini kanıtlayan mucizevi bir delildir.⁸⁵ Şa'râvî, özellikle Kur'an'ın meydan okumasının kıyamete kadar süreceğini ifade eder. Örneğin, Kur'an insanları en küçük bir varlık olan bir sineği dahi yaratmaya davet etmekte, ancak insanın böyle bir şeyi başaramayacağını kesin bir dille ifade etmektedir. Burada Kur'an, insanoğlunun tüm bilimsel gelişmelerine rağmen yaratma kudretinin Allah'a ait olduğunu göstermektedir. Şa'râvî, bu meydan okumanın kıyamete kadar devam edeceğini, çünkü bilim ve teknolojiye ne kadar ilerleme kaydedilirse kaydedilsin, Kur'an'ın belirttiği sınırların aşılamayacağını vurgular.⁸⁶

10. Kur'an'ın Meydan Okumasının Çağdaş Tartışmaları ve Şa'râvî'nin Yorumu

Kur'an'ın evrenin yapısı, dünyanın hareketi ve doğa yasalarıyla ilgili verdiği bilgilerin modern bilimsel keşiflerle örtüşmesi, onun mucizevi yönünü pekiştirmektedir. Dünya'nın yapısına ilişkin olarak, 'وَالْأَرْضُ مَدَدْنَاهَا' ⁸⁷ ayetinin zahirî anlamı, dünyanın insana dümdüzmüş gibi görünmesiyle uyumludur.⁸⁸ Ancak bu ifade, aynı zamanda dünyanın küresel yapısına işaret eden bir mucizeyi de içinde barındırmaktadır. Yeryüzü genişletilmiş ve yayıldığı için, insan hangi noktada olursa olsun, kendisini düz bir zeminde hisseder. Ancak bu, Kur'an'ın dünyanın düz olduğunu söylediği anlamına gelmez. Benzer şekilde, 'وَنَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ' ⁸⁹ ayeti, dağların sabit gibi görünmesine rağmen aslında hareket hâlinde olduğunu belirtmektedir. Şa'râvî, bu ifadeyi Dünya'nın dönüşü bağlamında ele alarak, dağların kendi başlarına hareket etmediğini, ancak Dünya'nın dönüşüyle birlikte bir hareket içinde olduklarını vurgulamaktadır. Sadece rüzgârın sürüklediği bulutların hareket edebildiği gibi, dağlar da Dünya'nın hareketine bağlı olarak dönmektedir. Bu ayet, modern jeoloji ve astronomi bilgileri ışığında ele alındığında, Dünya'nın kendi eksenini etrafında döndüğünü gösteren önemli bir işarettir.⁹⁰

Kur'an'ın bilimsel mucizelerinden bir diğeri de zamanın ve mekânın ötesine ulaşan ifadeleridir. 'وَاللَّيْلُ سَابِقُ' ⁹¹ ayeti, gece ve gündüzün birbirini takip etmediğini, aksine aynı anda var olduğunu ifade etmektedir. Bu da Dünya'nın küresel yapısı nedeniyle, bir kısmında gündüz yaşanırken, diğer kısmında gecenin devam ettiğini göstermektedir.⁹² Modern bilimsel verilerle birlikte ele alındığında, Kur'an'ın bu ifadesi, gece ve gündüzün yeryüzünde sürekli bir döngü hâlinde olduğunu ortaya koymaktadır. Şa'râvî, Kur'an'ın atom altı parçacıklara dair işaretlerini de ele alarak, Kur'an'ın, bilim dünyasının henüz keşfetmediği gerçeklere önceden

⁸⁴ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, 1/109.

⁸⁵ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'an*, 16008 Tefsîru Cüz'ü Amme.

⁸⁶ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, 120-121; Muhammed Mütevellî Şa'râvî, *Tefsîru Cüz'ü Amme* (Kahire: Ahbârü'l-Yevm, ts.), 646.

⁸⁷ Hicr, 15/19.

⁸⁸ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'an*, 11/7668.

⁸⁹ Neml, 27/88.

⁹⁰ Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'an*, 17/10857.

⁹¹ Yâsin, 36/40.

⁹² Şa'râvî, *Havâtîrî Havle'l-Kur'an*, 1/637.

işaret ettiğini vurgulamaktadır. Kur'an'da geçen ' وَلَا يَذُرُّ رَبُّكَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي ' كِتَابٍ مُبِينٍ⁹³ ayeti, yalnızca atomdan değil, atomdan daha küçük olan parçacıklardan da bahsetmektedir. Modern fizik, atomun bölünebilir olduğunu ve proton, nötron, elektron gibi daha küçük bileşenlere sahip olduğunu ortaya koymuştur.⁹⁴ Hatta günümüzde kuarklar gibi daha alt seviyede parçacıkların varlığı bilinmektedir. Kur'an'ın bu ifadesi, bilimsel gelişmeler ışığında değerlendirildiğinde, onun zamanlar üstü bir bilgi kaynağı olduğunu göstermektedir.⁹⁵

Şa'râvî, Kur'an'ın insanları gözlem yapmaya, düşünmeye ve doğa yasalarını araştırmaya teşvik ettiğini, ancak insanın sınırlarını aşan konuların da bulunduğunu ifade etmektedir. Kur'an, doğadaki unsurlara dair birçok ayette dikkat çeken detaylar sunar. Şa'râvî, bu noktada Kur'an'ın bilimsel mucizelerinden biri olarak bitkilerin besin alımına dair işleyişini örnek göstermektedir. Bitkilerin aynı ortamdan beslenmelerine rağmen farklı türlerin birbirinden farklı özellikler göstermesi, sadece fiziksel mekanizmalarla açıklanamayacak bir seçim sürecini ortaya koymaktadır. Kur'an'ın ' يُسْقَى بِمَاءٍ وَجِدٍ وَنُقْضَلُ بِغَضِّهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ '⁹⁶ ayeti, tüm bitkilerin aynı su ile sulanmasına rağmen farklı lezzet ve niteliklere sahip olmalarının, doğadaki bir düzenin eseri olduğunu göstermektedir. Şa'râvî, modern bilimin bu ayetle örtüşen şekilde, bitkilerin kendilerine özgü beslenme mekanizmalarına sahip olduklarını tespit ettiğini ifade etmektedir.⁹⁷

Şa'râvî ayrıca, bilim insanlarının doğadaki düzeni inceleyerek Allah'ın kudretini keşfettiğini ve bu nedenle ' إِنَّمَا يَحْشَى اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ '⁹⁸ ayetinin, bilimsel araştırmalarda Allah'ın varlığına dair deliller bulan gerçek bilim insanlarını kastettiğini belirtmektedir. Kur'an'da yer alan bilimsel gerçeklerin, insana gözlem yapma ve kâinatın işleyişine dair yeni bilgileri keşfetme sorumluluğu yüklediği açıkça ortaya konmaktadır. Ancak bilim, her konuda kesin bilgi veremez ve deneysel yöntemlerin ötesinde kalan konular vardır. Şa'râvî, burada metafizik alanların ve insanın yaratılışı gibi konuların doğrudan Allah'ın bilgisine tabi olduğunu ifade etmektedir. İnsan ruhunun ve varoluşunun başlangıcı gibi meseleler, laboratuvarında incelenebilecek olgular değildir. Kur'an, bu sınırı açıkça belirterek, ' مَا أَشْهَدُهُمْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسَهُمْ '⁹⁹ ayetiyle, insanın yaratılış sürecini doğrudan gözlemlenemeyeceğini ve bu konuların Allah'ın bilgisine bırakılması gerektiğini bildirir. Bu bağlamda, materyalist felsefenin insanın yaratılışına dair spekülatif iddiaları, bilimsel bir zeminde değil, kişisel görüşler ve ideolojik yönlendirmeler üzerine inşa edilmiştir. Bilimsel araştırmalar, tarafsız gözlem ve deneylerle ilerler. Elektrik, kimya veya fizik gibi bilimler, dünyanın farklı bölgelerinde aynı yasalar çerçevesinde işler ve bu konulara dair farklı milletlerin veya ideolojilerin getirdiği yorumlar bilimin doğasını değiştirmez. Ancak felsefi akımlar ve ideolojik yaklaşımlar, bilimin tarafsız yapısını bozabilir. Şa'râvî, özellikle materyalist ve ateist düşüncelerin bilimin alanını aşarak metafizik konulara yöneldiğinde kendi içinde çelişkilere düştüğünü belirtmektedir. Kapitalizm ve komünizm gibi sistemlerin insan hayatına dair sunduğu çözümler, nesnel bilimsel gerçeklerden çok, bireysel veya toplumsal çıkarlara dayalı ideolojilerle şekillenmektedir. Dolayısıyla, bilimin hakikat arayışında rehber olabilmesi için, ideolojik eğilimlerden arındırılması gerekmektedir. Kur'an'ın bilimsel i'câzı, onun yalnızca geçmiş çağlara hitap eden bir metin olmadığını, aksine zaman ilerledikçe bilimsel keşiflerle uyum içinde olduğunu göstermektedir. Kur'an, insana düşünme, araştırma ve gözlem yapma sorumluluğunu yükleyerek bilimsel gelişmeleri teşvik etmektedir. Ancak insanın yetisini aşan konularda vahyin rehberliğine başvurulması gerektiği de açıktır. Şa'râvî'nin

⁹³ Yûnus, 10/61.

⁹⁴ Şa'râvî, *Havâtırî Havle'l-Kur'ân*, 10/6012.

⁹⁵ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, 1/38.

⁹⁶ Ra'd, 13/4.

⁹⁷ Şa'râvî, *Havâtırî Havle'l-Kur'ân*, 13/7198.

⁹⁸ Fâtır, 35/28.

⁹⁹ Muhammed Bekr İsmâîl, *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'an* (Cidde: Dâru'l-Menâr, 1999), Kehf, 18/51.

vurguladığı gibi, bilim ve iman arasında bir çatışma bulunmamakta, aksine bilimsel keşifler, Kur'an'ın işaret ettiği ilahî düzene dair deliller sunmaktadır.¹⁰⁰

SONUÇ

Kur'an-ı Kerîm, tarih boyunca süregelen meydan okuma (tehaddî) özelliğiyle hem tarihsel hem de kelamî açıdan benzersiz bir konumda yer almaktadır. İlk nüzul döneminden itibaren Arap toplumunun edebiyat ve hitabet konusundaki ustalığını aşan bir belagat ve fesahat sergileyen Kur'an, içerik ve üslup açısından beşerî kelamın sınırlarını aşan bir yapı arz etmiştir. Kur'an'ın meydan okuması yalnızca Arap toplumuyla sınırlı kalmamış, sonraki dönemlerde de kelam, felsefe, edebiyat ve bilim gibi birçok alanda farklı perspektiflerle ele alınmış ve onun ilahî kaynağını ortaya koyan çeşitli açılardan açıklamalar geliştirilmiştir. Bu bağlamda, Mu'tezile kelmacıları tarafından ortaya atılan 'sarfe' teorisi gibi yaklaşımlar, Kur'an'ın i'câzını Allah'ın insanları onun benzerini getirmekten alıkoymasına bağlarken, diğer birçok âlim, Kur'an'ın bizzat içerik ve dil bakımından üstünlüğü ile taklit edilemezliğini vurgulamıştır. Şa'râvî de, Kur'an'ın i'câzını yalnızca dilsel ve edebi yönüyle sınırlamayıp, onun içerdiği bilimsel, sosyal ve metafizik mesajları da göz önüne alarak çok yönlü bir yaklaşım sergilemiştir.

Şa'râvî'nin Kur'an'ın i'câzını açıklama metodu, modern çağın ihtiyaçlarına cevap veren dinamik bir anlayış üzerine kuruludur. O, Kur'an'ın yalnızca tarihsel bir kitap değil, aksine kıyamete kadar geçerliliğini koruyacak bir rehber olduğunu vurgulamaktadır. Kur'an'ın edebi yönü kadar bilimsel işaretleri de içeren yapısı, onun her dönemde yeniden keşfedilen bir mucize olarak varlığını sürdürmesini sağlamaktadır. Şa'râvî, Kur'an'ın dilsel mucizesinin yalnızca estetik bir üstünlükle değil, aynı zamanda onun anlam derinliği, iç tutarlılığı ve insan psikolojisine hitabı gibi unsurlarla birleştiğini ifade etmektedir. Onun yaklaşımına göre, Kur'an kelimelerinin ve cümlelerinin seçimi, sadece belirli bir zümreye hitap eden bir üslup değil, her çağın insanına rehberlik eden çok katmanlı bir mesaj içermektedir. Şa'râvî'nin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de, Kur'an'ın gaybî haberleri ve bilimsel gerçeklerle uyumu konusudur. Kur'an, geçmişte yaşanan olayları en doğru biçimde aktardığı gibi, geleceğe dair haberleriyle de ilahî bir kelam olduğunu ispat etmektedir. Bilimsel gelişmeler, Kur'an'ın işaret ettiği hakikatleri açığa çıkarmakta ve onun beşerî bir metin olmadığını her geçen gün daha fazla teyit etmektedir. Modern bilimsel bulgular, Kur'an'daki bazı kavramların daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamakta ve onun mucizeliği üzerine yapılan yorumları zenginleştirmektedir. Özellikle bilimsel i'câz konusunda yapılan çalışmalar, Kur'an'daki işaretlerin çağdaş bilimsel gelişmelerle nasıl örtüştüğünü analiz etmeye devam etmektedir. Şa'râvî'nin vurguladığı gibi, Kur'an'ın mucizeliği yalnızca fiziksel ve duyuşsal bir fenomen olarak değil, aynı zamanda akıl, dil, bilim ve insan psikolojisine yönelik yönleriyle de incelenmelidir. Gelecekteki çalışmalar, Kur'an'ın farklı boyutlarını keşfetmeye devam ederken, onun mucizeliğini daha geniş perspektiflerle ele almak için disiplinler arası yaklaşımları içerebilir. Kur'an'ın meydan okumasının evrenselliği, onu her çağda yeniden keşfedilen bir mucize haline getirmektedir ve bu süreç, ilahî kelamın sonsuz derinlikleriyle insanlığı aydınlatmaya devam edecektir.

¹⁰⁰ Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, 1/26-28.

Kaynakça/References

- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. Kur'an-ı Kerim Meâli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Arpa, Enver. "İ'caz'ı'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 43/1 (01 Nisan 2002), 81-107. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000080
- Bağâ, Mustafâ Dîb - Mustu, Muhyiddîn Dîb. el-Vâdih fî Ulûmî'l-Kur'ân. Dimaşk: Dâru'l-Kelimi't-Ṭayyib, 1998.
- Bakır, İbrahim. "İslâm Kelâmcılarına Göre Mucize Kavramı ve İmâm Mâtürîdî'nin Hz. İsa'nın Mucizelerini Değerlendirmesi". Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi 11/1 (30 Haziran 2020), 215-239.
- Beki, Niyazi. "Mucizelerin Bilimsel Tezahürü". Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi 10 (31 Aralık 2020), 77-95.
- Bulut, Hasan. "Dilbilimsel Açısından Kur'an'da İ'caz (Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme)". Academic Knowledge 1/1 (30 Aralık 2018), 36-51.
- Bulut, Hasan. "Mahiyeti ve Gayesi Açısından Kur'ân'a Göre Kur'ân". *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırmalar XI*. ed. Emrullah Fetiş. 35-55. Konya: Eğitim Yayınevi, 2024.
- Bûtî, Ramâzan. Min Revâi'l-Kur'ân. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- Câhız, Ebu Osmân. Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Delilleri (Hucecu'n-Nübüvve). çev. İbrahim Halil Erdoğan. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.
- Cuveynî, Ebû'l-Me'âlî 'Abdumelik b. 'Abdullâh el-. Luma'u'l-Edille fî Kavâ'idî 'Akkâdî 'Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a. thk. Fevkiyye Huseyin Maḥmûd. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. Kitâbu't-Ta'rîfât. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Çuhadar, Mustafa. "Fesahat". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 12/423-424. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Doğan, Mehmet Zeki. "Gaybî Haberler Yönüyle Kur'ân'ın İ'câzı". Batman Akademi Dergisi 4/1 (30 Haziran 2020), 53-64.
- Döner, Naim. "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci / The Birth and Historical Process of I'caz Discipline". Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/4 (25 Ekim 2016), 0-0.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 18/401-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebu Zehra, Muhammed. el-Mu'cizetu'l-Kübrâ el-Kur'an. Beyrut: Dâru'l Fikri'l-Arabî, 1970.
- Ebu'l-Ayneyn, Sa'id. eş-Şa'râvî Ellezî Lâ Na'rîfuh. Kahire: Ahbârü'l-Yevm, 1995.
- Erdoğan, İbrahim Halil. Akâid İman Esasları. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Erdoğan, İbrahim Halil. "Câhız ve Sarfe Teorisine Farklı Bir Bakış" 2/4 (2013).
- Erdoğan, İbrahim Halil. "Nübüvvetin İspatı Bağlamında Kur'an'ın Psikolojik İ'câzı". KADER Kelam Araştırmaları Dergisi 15/2 (31 Temmuz 2017), 402-420. <https://doi.org/10.18317/kader.311118>
- Erdoğan, İbrahim Halil. Nübüvvetin İspatı ve İ'câzu'l-Kur'an. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019.
- Hamed, Abdullah Hıdır. el-Kifâye fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûri ve'd-Dirâye. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2017.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Ḥimyârî. es-Sîretu'n-Nebeviyye. thk. Muştafâ es-Saḫḫâ v.dğr. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu Muştafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955.
- İsmâîl, Muhammed Bekr. Dirâsât fî Ulûmî'l-Kur'an. Cidde: Dâru'l-Menâr, 1999.
- Konaklı, Numan. "İ'câzü'l-Kur'ân Fikri: Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür". Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 43 (05 Mart 2014), 75-114. <https://doi.org/10.15370/muifd.20666>
- Kudûrî, Ğânim el-Hamd. Muhâdarât fî Ulûmî'l-Kur'an. Ammân: Dâru Ammâr, 2003.

- Kuran Araştırmaları Grubu. Kur'an Hiç Tükenmeyen Mûcize. İstanbul: Yayınevi, 11. baskı., 2007.
- Müslim, Mustafa. Mebâhis fi İ'câz'il-Kur'an. Riyad: Dâru'l-Müslim, 1996.
- Nesefî, Ebu'l-Mu'in. Tabsiratu'l-Edille fi Usûli'd-Dîn. thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Polat, Fethi Ahmet. "Bir İ'câz'ı'l-Kuran İddiası Sarfe". Marife Bilimsel Birikim Dergisi 3/3 (2003), 185-218.
- Râzî, Fahreddîn. Nihâyetü'l-Ukûl fi Dirâyeti'l-Uşûl. thk. Sa'id Abdullaîf Fûda. Beyrut: Dâru'z-Zehâir, 2015.
- Saraç, M. A. Yekta. "İcâz". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 21/392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Suyûtî, Celâleddîn. el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Mısır: el-Hey'etu'l-Mışriyyeti'l-Amme li'l-Kuttâb, 1973.
- Şâh Veliyyüllâh, Ahmed b. 'Abdirrahîm b. eş-Şehîd. el-Fevzu'l-Kebîr fi 'Usûli't-Tefsîr. Kahire: Sahve, 1986.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. Havâtırî Havle'l-Kur'âni'l-Kerîm. thk. Ahmed Ömer Hâşim. Kahire: Ahbârü'l-Yevm, 1991.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. Mu'cizetu'l-Kur'an. thk. Ahmed Zeyn. Kahire: el-Muhtârü'l-İslâmi Li't-Tibââ, 1978.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. Tesîru Cüz'ü Amme. Kahire: Ahbârü'l-Yevm, ts.
- Şa'râvî, Mütevellî. Mu'cizetu'l-Kur'ân. thk. Eşref Hüseyin. Kahire: Ahbârü'l-Yevm, 1993.
- Şimşek, Şahin. "İ'câz'ı'l-Kur'ân - Belâgat İlişisine Farklı Bir Yaklaşım". Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi 11/1 (30 Haziran 2020), 117-134.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İ'câz'ı'l-Kur'ân". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 21/403-406. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Sarfe". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 36/140-141. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yurt, Mehmet Emin. "Fahrüddîn er-Râzî'ye Göre Mucize (Mefâtihu'l-Gayb Tefsîri Çerçevesinde)". Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10 (01 Ekim 2017), 195-219.
- Zuhaylî, Vehbe. et-Tefsîru'l-Münîr. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1991.